

BESZÁMOLÓ A SZOVJETUNIÓN ÖSSZSZÖVETSÉGI FÖLDRAJZI TÁRSASAGÁNAK II. FÖLDRAJZI KONGRESSZUSÁRÓL

KOCH FERENC

A Föld valamennyi országának, különösképpen a Szovjetuniónak és a népi demokratikus országoknak geográfusai nagy érdeklődéssel és várakozással fordultak a Szovjetunión Földrajzi Társaságának 1955. február 3—10-ig Moszkvában megtartásra került II. Kongresszusa felé. A jóval a második világháború előtt tartott I. Kongresszus óta a szovjet földrajztudomány hatalmas ütemű fejlődésének során alapvető fontosságú eredményeket ért el a gyakorlati kutatómunkában, az elméleti kérdések tisztázásában és a földrajzoktatásban. A II. kongresszus most alkalmat adott az eddigi eredmények összefoglalására és értékelésére, de nemkülönben a marxista földrajztudomány jövőbeli feladatainak meghatározására. Megállapításai és határozatai hosszú időre irányt szabnak a földrajzi kutatások számára és értékes segítséget jelentenek a hazai földrajztudomány második ötéves terve feladatainak megállapításában és végrehajtásában. Különös jelentőséget kölcsönzött a Kongresszusnak az a körülmény, hogy alkalmat adott a Szovjetunión és a népi demokratikus országok geográfusainak közvetlen eszmecseréjére. Az előadások, az egymás között lefolytatott megbeszélések során kibontakozott a tudományos együttműködés lehetőségének és szükségességének gondolata. Jó időbe fog telleni, amíg a Kongresszus publikálásra kerülő hatalmas anyaga teljes feldolgozást nyerhet és a baráti országok geográfusai között a tudományos együttműködés kiépítése a gyakorlati megvalósulás stádiumába léphet. Ennek ellenére — úgy vélem — nem lesz haszon nélkül, ha az alábbiakban rövid összefoglalásban beszámolok a Kongresszus munkájáról és az ott szerzett tapasztalatokról, mégha ez a beszámoló az alatt vázolt körülmények miatt a teljességre távolról sem tarthat igényt.

A Kongresszus *látogatottsága* valóban hatalmas méretű volt. Mintegy 3—4000 szovjet geográfus gyűlt össze az ország minden részéből: akadémikusok, egyetemi és főiskolai tanárok, docensek, a földrajzi és rokontudományi intézeteknek vezetői és munkatársai, valamint a földrajzpedagógusok. *Bulla Béla* akadémiai lev. tag váratlan megbetegedése miatt a magyar geográfiát egyedül voltam kénytelen képviselni. Ez a körülmény, a Kongresszus zsúfolt programja és a megbeszélések, tárgyalások, valamint a hivatalos látogatások nagy száma miatt a részvétellel kapcsolatos munkát nagymértékben megnehezítette.

A népi demokratikus országok küldötteinek megoszlása és száma egyébként a következő volt :

Magyarország	1	küldött
Csehszlovákia	1	«
Románia	2	«
Bulgária	2	«
Albánia	1	«
Német Dem. Közt.	4	«
Lengyelország	4	«
Kína	2	«
Korea	1	«
Mongolia	1	«
Ezenkívül képviseltette magát a Kongresszuson az		
Indiai Unió	2	küldöttel.

*

A Kongresszus *programja* a következő volt : Febr. 3. Megnyitó plenáris ülés. Két kiemelkedő előadása : 1. *I. P. Geraszimov* : A szovjet geográfia állapota és feladatai a fejlődés mai szakaszában ; 2. *V. F. Vaszjutyin* : A szocialista termelés területi elhelyezésének alapjai és a gazdasági földrajz feladatai.

Febr. 4. Plenáris ülés. Földrajzi társasági ügyek és beszámolók (délelőtt); a szovjet Arktisra vonatkozó és az oceanográfiai kutatások eredményeinek ismertetése (délután).

Febr. 5. Előadások a különböző szekciókban.

Febr. 6. Ugyanaz. Az előadások mindkét napon a következő szekciókban hangzottak el : fizikai földrajz, geomorfológia, paleogeográfia, biogeográfia, gazdasági földrajz, kartográfia, földrajzdidaktika, történelmi földrajz, néprajz. Az egyes szekciókban három-hat előadás hangzott el naponta, összesen 68 előadás.

Febr. 7. Plenáris ülés. Délelőtti előadásai a szovjet mezőgazdasági földrajznak a mezőgazdaság kiterjedésével kapcsolatos feladataival és eddigi eredményeivel foglalkoztak. A délután folyamán a külföldi küldöttek ismertették hazájuk földrajzi kutatásainak problémáit és eredményeit.

Febr. 8. Plenáris ülés. Az előadások a földrajz népszerűsítésére, az egyetemi földrajzoktatásra és az uralontúli országrészekre terjeszkedtek ki.

Febr. 9. Plenáris ülés. Kiemelkedő előadásai a szovjet földrajztudomány azon műveinek ismertetésével és értékelésével foglalkoztak, amelyek a népi demokratikus és tőkés országokat tárgyalják.

Febr. 10. Záróülés. A Földrajzi Társaság elnökségi és választmányi szavazásának kihirdetése. A Kongresszus eredményeinek összefoglalása. Határozatok.

*

Valamennyi ülés színhelye a Lomonoszov Egyetem volt, a plenáris üléseké az egyetem aulája, a szekciók pedig az egyes tantermekben tartották üléseiket.

Az ülések $\frac{1}{2}$ 11 órakor kezdődtek és általában két órás ebédszünettel délután $\frac{1}{2}$ 11 órakor folytatódtak s rendszeren esti 10—11 óráig tartottak.

A Kongresszuson összesen 82 előadás hangzott el, nem számítva a népi demokratikus országok delegátusainak előadásait.

Néhány kivételtől eltekintve az előadások zöme délelőtt hangzott el, a délutáni időszak a hozzászólások számára volt fenntartva.

Néhány reprezentatív előadás kivételével az előadások időtartama általában 25—30 perces, kivételesen 40 perces volt. A hozzászólások időtartamát 20 percre korlátozták.

A rendezőség előzetes felkérésére a kongresszuson *három előadást tartottam* :

1. Febr. 5-én a fizikai földrajzi szekcióban »*A természeti földrajzi kutatások állapota és eredményei Magyarországon, különös tekintettel a felszabadulás utáni időkre.*« Ennek az előadásnak anyagát Bulla Béla akad. lev. tagnak a Földrajzi Társaság tavaszi közgyűlésén elmondandó elnöki megnyitójának anyagából állítottam össze. Az előadáshoz *D. L. Armand*, az Akadémia Földrajzi Intézetének főmunkatársa szolt hozzá. Az előadás — úgymond — mély benyomást gyakorolt reá. A Pannón-síkság egy része Romániához tartozik. Egy időben sokat foglalkozott Románia természeti földrajzi viszonyainak tanulmányozásával. Abban az időben ilyen részletes kutatások eredményei még nem állottak rendelkezésre. Igen nagy előrehaladást lát ebben a vonatkozásban. Elismerően emelte ki a sokoldalú komplex kutatások jelentőségét és azt, hogy a kutatások a népgazdaság fejlődésének ügyét szolgálják. Az ilyen előadásokat gyorsan le kell fordítani. Többet szeretett volna hallani a hegyvidéki kutatások eredményeiről. Kellemes hallani, hogy a népi demokráciák geográfusai tőlünk akarnak tanulni. De tanulhatnak hibáinkból is. A mi hibánk — úgymond, — hogy még ma sem tudtunk tető alá hozni egy, a Szovjetunióról szóló nagy, összefoglaló földrajzi munkát. A magyar geográfusok úgy látszik — mégha tekintetbe is vesszük országuk jóval kisebb területét — gyorsabban és nagyobb sikerrel dolgoznak. Elismerőleg nyilatkozott a magyar természeti földrajzosok munkájáról *V. P. Lidov* professzor is. *Ivanov* docens Omszkból érdeklődését fejezte ki a mikroklimatológiai kutatások iránt. Szívesen lépne kapcsolatba a magyar mikroklimatológusokkal.

2. Febr. 6-án a gazdaságföldrajzi szekcióban tartottam előadást »*A gazdasági földrajzi kutatások állapota és eredményei Magyarországon, különös tekintettel a felszabadulás utáni időkre*« címen. Egy későbbi plenáris ülésen *J. G. Szauskin* professzor elismerőleg nyilatkozott a magyar természeti és gazdasági geográfusok munkásságáról. Ajánlotta, hogy a szovjet folyóiratok hozzák le a magyar geográfusok tanulmányait. A Dunántúli Tudományos Intézet Pécssett — úgymond — mintaképe egy regionális intézetnek, amelyben a környezet tudományos feltárását igen széles vonalon, a történelemtől a geológiáig folytatják. A magyar geográfusok kutatásaik során az elméletet mindenkor összekötik a gyakorlattal. A gazdaságföldrajzi rayonizációval nemcsak a földrajzi intézmények, hanem maga a Tervhivatal is foglalkozik. A magyar gazdasági geográfusok a Tervhivatal munkatársaival együtt igen komolyan és részletekbe menően dolgoznak Magyarország gazdasági földrajzán. Ezek a kutatások érdeklődésre tarthatnak számot. Magával hozta Magyarország 1 : 200 000 mértékű gazdasági talajtérképét, amelyet igen hasznosnak tart. Magyarországi útjáról értékes tapasztalatok-

kal tért haza. *N. F. Janickij*, az akadémiai földrajzi intézet népi demokratikus tagozatának vezetője általánosságban elismerőleg nyilatkozott a népi demokratikus országok geográfusainak munkásságáról. *Mayergojz* egyetemi tanár (Moszkva) a népi demokratikus országok monográfikus feldolgozásának fontosságát emelte ki. *Glusakov* a népi demokratikus országok küldötteinek előadásaihoz általánosságban hozzáfűzve értékesnek tartja a gyakorlat és az elmélet egybekapcsolását. Ez követendő példa ama szovjet geográfusok számára, akik vagy a gyakorlattól, vagy az elmélettől elszakadtak.

3. Febr. 7-én a plenáris ülésen tartottam előadást »*A magyar földrajztudomány szervezeti kiépítése a felszabadulás után*« címmel. Az előadás után kérdéseket tettek fel a pannón utáni kéregmozgásokról és ipari növényeink természetéről, az öntözőgazdálkodás földrajzi feltételeiről, amelyekre a választ megadtam.

A Kongresszus a maga 82 előadásával, a hozzájuk kapcsolódott felszólalásokkal és vitákkal olyan nagytömegű anyagot hozott felszínre és annyi problémát vetett fel, hogy lefolyásának minden részletére, kritikai méltatására márcsak a rendelkezésre álló hely szűk volta miatt sem térhetek ki. A továbbiakban azért azoknak a témáknak az ismertetésére szorítkozom, amelyek a Kongresszus jellegét megadták és amelyeknek különös jelentősége van számunkra. Megelőzően utalnom kell mindenekelőtt a kongresszus programjának rendkívüli zsúfoltságára, amit több szovjet geográfus is kifogásolt felszólalásában. Sokak véleménye szerint kevesebb előadást kellett volna tartani, de a felvetett problémákat mélyebben kellett volna megtárgyalni. Különösen vonatkozik ez az elméleti kérdések megvitatására, amire — némely szovjet geográfus véleménye szerint — egy szűkebb körű konferencia alkalmasabb lett volna. A most ülésező kongresszuson, nagy arányainál és programjának zsúfoltságánál fogva az elméleti kérdések tárgyalása nehézkes; a Kongresszus az ellentétes vélemények kielemezésére, valamint esetleges egyeztetésére, a kellő elmélyedésre idő hiányában is alig nyújt lehetőséget.

Mindenekelőtt az elméleti kérdések körül kialakult vita ismertetésére térek rá, mint olyan témára, amely a magyar geográfusokat is sokat foglalkoztatta és foglalkoztatja ma is. Lényegében véve két előadás indította el az elméleti kérdések körül kialakult vitát. Mindkettő az első plenáris ülésen, a megnyitó ülésen hangzott el. Az egyik *I. P. Geraszimov* előadása a szovjet geográfiáról és a fejlődés jelenlegi szakaszbeli feladatairól szólt. Az előadás anyagát, kollektív munkával, az Akadémia Földrajzi Intézete állította össze. *Geraszimov* igen részletes és terjedelmes előadását *V. F. Vaszjutyiné* követte »*A szocialista termelés területi elhelyezésének alapjai és a gazdasági földrajz feladatai*« címmel. *N. N. Baranszkij* két előadást is tartott, nevezetesen a földrajz népszerűsítéséről és a kutatómunkák területi megosztásáról, s noha ezekben elméleti vonatkozású kérdéseket nem érintett, hozzászólásai nyomán kialakult egy harmadik felfogás a földrajztudományok, elsősorban a gazdasági földrajz alapvető elméleti kérdései körül. A vita kiszélesüléséhez nagymértékben hozzájárultak a konkrét kutatások ismertetése és az ezekhez való hozzászólások elméleti fejtegetései is.

Megkísérlem a kialakult vitát dióhéjban összefoglalni.

A Kongresszus tagjainak túlnyomó többsége elutasította a burzsoá egységes földrajz áltudományos fikcióját. Mindenestre *Vaszjutyin* zárófelszólalásában utalt arra, hogy *G. K. Jefremov* felszólalásában — és egy kissé

J. G. Szauskin felszólalásában is — jelentkezett az egységes földrajzi felfogás.

Ebből kifolyóan egyöntetű volt az állásfoglalás abban a vonatkozásban, hogy van *természeti földrajztudomány* (amit a szovjet geográfusok fizikai földrajznak neveznek), amely a természeti jelenségeket kutatja s mint ilyen a természeti törvényeken alapul, tehát a természettudományokhoz tartozik. A természeti földrajztudomány mellett van *gazdasági földrajztudomány*, amely társadalmi jelenségeket kutat — *Geraszimov* szerint a gazdaság és a népesség területi megoszlását és sajátosságait — s mint ilyen a társadalmi törvényeken alapszik, tehát a társadalomtudományokhoz tartozik. Közbevetőleg meg kell jegyezni, hogy érdekes, de teljesen visszhang nélkül maradt *M. L. Pomusznak* az a fejtegetése, hogy nemcsak természeti és társadalmi tudományok között tehetünk különbséget. Beállíthatjuk a tudományok rendszerébe a geotudományok csoportját is, amelyben a természeti földrajz a természettudományokkal, a gazdasági földrajz pedig a társadalomtudományokkal tarthat kapcsolatot. Ez szerintem nyilvánvalóan rokon azzal a burzsoá felfogással, amely a földrajzt, mint kapcsolattudományt, a természeti és »szellemtudományok« közé helyezi. Mindenesetre *Geraszimov*, ha beszédének egyik részében hangsúlyozta is a két tudomány önállóságát, másutt azt mondta, hogy a földrajz két részre vagy két nagy földrajzi szaktudományra oszlik.

Ez a kérdés átvezet már az elméleti kérdések egy másikához, a *természeti és gazdasági földrajz egymáshoz való viszonyához*. Általánosan tudott, hogy itt két irányzat állott egymással szemben. Az egyik irányzatot a politikai közgazdaságtanhoz közelebb álló gazdasági földrajzosok képviselték, élükön *V. F. Vaszjutyinnal*. A másik irányzat hívei a természeti földrajzzal szorosabb kapcsolatot tartó geográfusokból kerülnek ki, általában *N. N. Baranszkij* tanítványai. Ehhez az iskolához tartozik a nemrégiben nálunk járt *J. G. Szauskin* is. Az előbbi iskola hívei lazább kapcsolatot tartottak a természeti földrajzzal és vulgáris materialista elhajlással vagy egyenesen determinizmussal, sőt unizmussal vádolták a másik iskola híveit. Emezek viszont azt a vádat szegezték Vaszjutyinnal és követőivel szembe, hogy politikai gazdaságtant csinálnak a gazdasági földrajzból. Ezek az ellentétek itt-ott még a Kongresszuson is jelentkeztek. *Izraliev* pl. újra kifejezést adott a Baranszkij metodikáját ért ismert vádaknak. Baranszkij viszont badarságnak nyilvánította *Gurjevicsnek* azt a felfogását, hogy a természet társadalmi formációk nélkül nem létezik. Mégis általánosabb volt a két álláspont egymáshoz való közeledése. Mindenesetre érdekes az, hogy mindkét felfogás vezérszónoka azt fejtegette, hogy a másik fél tette meg a közelítő lépést. *V. F. Vaszjutyin* szerint Baranszkij azzal, hogy a termelőerők mellett az eddignél erőteljesebb mértékben hangsúlyozta a termelési viszonyok fontosságát, *Baranszkij* szerint azzal, hogy a szembenálló iskola — úgymond — »földrajzibb« lett. A közeledést elősegítette *Geraszimov* állásfoglalása, amely szerint a gazdasági földrajz nem élhet meg a természeti földrajz nélkül, ha pedig a természeti földrajzt elszakítjuk a gazdasági földrajztól, akkor az élettől szakítjuk el. A természeti földrajzi környezetet figyelmen kívül hagyó gazdaságföldrajzi kutatások — úgymond — formalizmushoz és üres elméletieskedéshez vezetnek. *Rjazancev* aláhúzta azt, hogy minden tudományos intézetben természeti és gazdasági geográfusok együtt dolgoznak és komplex kutatásokat folytatnak. A két tudomány egymásra támaszkodásának szükségességét tehát a tudományos gyakorlat maga is igazolja. *Geraszimovval*

egyetértően fontosnak tart olyan földrajzi munkákat egyes országokról vagy országrészekről, amelyek mind a természeti, mind a gazdaságföldrajzi viszonyokat tárgyalják. Általában véve tehát a Kongresszus a két földrajztudomány önállóságának hangsúlyozása mellett szükségesnek és helyesnek tartotta az eddiginél szorosabb együttműködésüket, egymásra való támaszkodásukat.

Tanulságos vita alakult ki a *két földrajztudomány tárgyának* meghatározása felett. *Karamosko* mutatott rá a természeti földrajzi szekció vitájában arra, hogy a különböző természeti földrajzi munkák különféleképpen határozzák meg a *természeti földrajz tárgyát*. A geográfusok egyrésze (*Geraszimov*) a természeti földrajzi környezetben, mások (*S. V. Kalesznyik*) a földrajzi burokból vélik a természeti földrajz tárgyát meghatározni. Különálló véleményének adott kifejezést *D. L. Armand*. Szerinte a természeti földrajzi kutatás tárgya a földrajzi szférák. A záróülésen *Geraszimov* rámutatott arra, hogy az uralkodó két felfogás között lényegbevágó különbség nincs, mert alapjában véve a természeti földrajzi környezet azonos a földrajzi burokkal.

Nem alakult ki teljesen egyöntetű állásfoglalás a *gazdasági földrajz tárgykörét* illetően. Két állásfoglalás ütközött össze. Az egyiket *V. F. Vaszjutyin* fejtette ki a Kongresszus megnyitó ülésén. Eszerint a gazdasági földrajz a politikai gazdaságtan által feltárt törvényekre támaszkodva tanulmányozza a területi munkamegosztással összefüggő gazdasági viszonyokat és a társadalmi termelés megoszlásának törvényszerűségeit, továbbá a termelés fejlődésének az egyes országokban, körzetekben megállapítható feltételeit és sajátosságait kutatja. Döntően meghatározó szerepe a termelési módnak és a velejáró termelési viszonyoknak van. A területi megoszlás objektív törvényszerűségeinek hatóereje a termelési viszonyoknak a megjelenésével és megszilárdulásával függ össze. A másik álláspontot *N. N. Baranszkij* képviselte, aki Vaszjutyin előadását bírálva fenntartotta korábban kifejtett definícióját, amely szerint a gazdasági földrajz a termelőerők megoszlásával és területi kapcsolataival foglalkozik. Nem tagadja a termelési viszonyok fontosságát, de hangsúlyozni kívánja, hogy ha a termelőerőket csak másodszorban, a termelési viszonyok után vesszük figyelembe, akkor a földrajz nem gazdasági földrajz, hanem politikai földrajz lesz. Egyébként utal arra, hogy az 1934. évi, a földrajztanítást szabályozó rendelet a gazdasági földrajz tárgyát a termelőerők (és nem a termelés) területi megoszlásában határozza meg. Szemére veti Vaszjutyinnak, hogy a kongresszusi előadása semmi újat nem adott, tézisei elvontak voltak, gyakorlatilag nem támasztotta őket alá, inkább tematika, mint előadás volt. Érdekes és a Kongresszus tagjai jelentős részének helyeslésével kísért álláspontot fejtett ki ebben a kérdésben *Geraszimov*. *Sztálinnak* A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban című munkájára hivatkozott, amely szerint »A marxizmus a társadalmi termelést egyetlen egésznek tekinti, amelynek két egymástól elválaszthatatlan oldala van: a társadalom termelőerői (a társadalom viszonyai a természeti erőkhöz, amelyekkel harcolva megszerzi a szükséges anyagi javakat) és a termelési viszonyok (az emberek egymáshoz való viszonyai a termelési folyamatban). Ez a társadalmi termelés két különböző oldala, bár egymással elválaszthatatlan kapcsolatban vannak.« (Szikra 1952, 62. old.). Ott van tehát — úgymond *Geraszimov* — a hiba, hogy némely gazdasági geográfus elfeledkezik a termelési viszonyoknak a termelőerőkkel való elszakíthatatlan kapcsolatáról és vagy az egyiknek, vagy a másiknak tulajdonít

döntő jelentőséget — a termelés másik oldalának alábecsülésével. Ezzel a felfogással Geraszimov — bár a gondolatmenetet nem viszi végig — magának a termelésnek területi megoszlásában látja a gazdasági földrajz kutatásának tárgyát. Felszólalásaikban *Bujanovszkij*, *Pomusz* és mások ugyanezt a véle-
ményt képviselték.

Megnyitó beszédében *Geraszimov* felvetette a szovjet természeti földrajz sokat vitatott *tájéirányzatának* kérdését. Megállapította, hogy számos szovjet geográfus (*S. V. Kalésznyik*, *N. A. Szolncev*, *A. G. Iszacsenko* és mások) — anélkül azonban, hogy felfogásukat kellő tudományos alapossággal meggyőzően alátámasztották volna, — a tájak kutatásában látják a természeti földrajz legfőbb célját. Más természeti geográfusok tartózkodóbb álláspontot foglalnak el ebben a kérdésben. (*A. N. Szmírnov* nálunk is ismert cikkének vulgáris-nihilisztikus kifogásolásait, támadásait a tájirányzat képviselői ellen, a szovjet geográfusok meglehetősen egyöntetűen visszautasították.) *Geraszimov* felszólította a tájirányzat képviselőit, hogy dolgozzák ki a tájelmélet elveit és módszereit, s magát a tájat is határozzák meg egyöntetűen. A tájprobléma felvetése — legalább is megfigyelésem szerint — nem keltett különösebb érdeklődést a Kongresszus résztvevői között s a felszólalások nem érintették ezt a problémát.

A Kongresszuson igen jelentős szerephez jutott a *természeti földrajz*, mégha tekintetbe vesszük azt is, hogy a geomorfológiai problémákat külön szekcióban tárgyalták fel. Kiemelkedett *A. A. Grigorjev* akadémikus előadása, amely *Dokucsajev* tudományos elveinek a természeti földrajzi vonatkozásairól szólt. *Grigorjev* leszögezte, hogy természeti földrajzi vonatkozásban a lithoszféra és az atmoszféra egysége a legdöntőbb tényező. Ez az egység a zónák törvényében nyilvánul meg. Az előadással kapcsolatban elhangzottak olyan bírálatok (*K. M. Popov*, *V. P. Lidov*) is, amelyek kifogásolták benne a filozófiai elemek túltengését és éppen a földrajzi jelleget hiányolták. A természeti földrajzi előadók közül sokan fordultak a gyakorlati élettel, a népgazdasággal kapcsolatban álló kérdések felé. A szovjet mezőgazdaságnak a periferikus száraz területekre való kiterjesztése adta ehhez az impulzust. Ilyen jellegűek voltak *M. I. Budiko*, *O. A. Drozdov* és *G. D. Richter* előadásai, amelyek a radiáció, a melegháztartás, a nedvesség és a hó kérdéseivel foglalkoztak. Élénk érdeklődést váltott ki *D. L. Armand* előadása a talajerózióról és az ellene való védekezésről. Nomenklatúrája ellen azonban kifogást emelt *V. P. Lidov* abban a vonatkozásban, hogy antropogen faktorokat visz át a természetre. *V. A. Lednew*, *V. I. Lvovics*, *V. L. Schulz* és *A. A. Sokolov* hidrometeorológiai és hidrológiai fejtegetései szintén gyakorlati jellegű vízgazdálkodási kérdéseket érintettek. *W. F. Burchanow* a szovjet Arktikum földrajzi feltárásának, *V. G. Kort* pedig az óceánográfiai kutatásoknak legújabb eredményeiről számolt be.

A *geomorfológiai szekció* előadásai közül három emelkedett ki, mint olyan problémát tárgyaló előadás, amely a magyar geográfiát különösen érdekli. Az egyik *B. A. Fedorovics* előadása volt az áttekinthető geomorfológiai térképekről és szerkesztésük alapelveiről. Két munka került bemutatásra: a Szovjetunió európai részének 1 : 2 500 000 mértékű és az egész Szovjetunió 1 : 4 000 000 mértékű térképei. Ezek a térképek ugyan mint kismértékű falitérképek felsőoktatási célokat szolgálnak, de a morfológiai térképezés tudományos és technikai alapelveinek lerögzítésében — amelyeket itt részletesen ismertetni nincs módomban — hasznos szolgálatot tehetnek

a nagymértékű tudományos célokat követő morfológiai térképezés számára is.

Második földrajzi ötéves tervünkben megindul hazánk morfológiai térképezése. A lengyel geomorfológiai térképezés tapasztalatainak átvétele mellett, geomorfológusainknak tanulmányozniuk kell a szovjet geomorfológia ezirányú munkásságát is. Hazai karsztkutatóink számára részletes tanulmányozást igényel N. A. Gvozgyeckij előadása a karsztkutatás kérdéseiről. A materialista dialektika magas szintjén tárgyalta a karsztjelenségeknek a földrajzi komplexus, a földrajzi táj és egyéb elemeivel való kölcsönös összefüggését. Felhívta a figyelmet többek között a karsztfolyamatok genetikuss, paleogeografikus tanulmányozásának, az éghajlati tényezőknek, valamint a vegyi oldás és a mechanikai lepusztulás időbeli azonosságának és kölcsönös kapcsolatának fontosságára. A szekció ülésezése során A. I. Szpiridinov a geomorfológiai terepkutatások metodikájával, S. A. Szvaricscszkaja a hegységek klasszifikációjával, V. V. Sarkov a légi fényképezés geomorfológiai jelentőségével foglalkozott.

A magyar természeti földrajznak újabban éledező ága, a *paleogeográfia* sok útmutatást nyerhet a magas színvonalon álló szovjet ősföldrajztól, amely önálló szekcióban számos előadással jelentkezett a Kongresszuson. Ezek a régebbi eljegesedésről (K. K. Markov), a kontinentális takarók anyagi összetételének paleogeográfiai jelentőségéről (A. V. Szidorenko), a mai fauna kialakulásáról (Gromov), a quartárpaleogeográfiai kutatásokról (V. N. Szaksz, N. K. Verescsagin) és más ősföldrajzi problémákról szóltak.

Régi hagyományainak megfelelően tekintélyes számban szerepeltek a Kongresszuson a *biogeográfia*, elsősorban a *talajföldrajz* művelőinek előadásai. A biogeográfiai szekcióban elhangzott előadások közül különös figyelemre tarthatnak számot azok, amelyek a Szovjetunió uralon-túli szűzföldjeivel, mint a földművelés új területeivel foglalkoztak (I. P. Geraszimov, M. S. Giljarov). Népgazdasági vonatkozásban érdekes problémát vetett fel N. N. Rozov a talajvagyon minőségi statisztikájának felállításával. Kimutatta a szántó, a rét-legelő, az erdő és gazdaságilag ki nem használt területek talajbeli tagozódását, ebből eredően az eltérő agrotechnikai módszerek alkalmazásának szükségességét, valamint a belterjes gazdálkodás kiterjesztésének lehetőségeit. Hasznos módszertani tapasztalatokat nyújthat V. B. Szocsava előadása a Szovjetunió geobotanikai térképezéséről.

A *gazdaságföldrajzi szekció* munkája több témacsoportra tagozódott. *Vaszjutyin* felolvasásával kapcsolatosan élénk elméleti vita alakult ki, amelynek értékelésével fentebb már foglalkoztam. Hazai gazdaságföldrajzi tervmunkálatainknak jelentős részét teszik ki az agrogeográfiai munkálatok. Éppen ezért különös érdeklődésre tarthatnak számot a szovjet gazdasági földrajznak azok a munkálatai, amelyek egyes körzetek és tájak agrogeográfiai feltárására és térképezésére irányulnak. A Kongresszuson N. J. Nyikítóv (A Szovjetunió mezőgazdaságának térképezéséről), A. N. Rakitnyikov (A kísérleti gazdaságföldrajzi munkálatok metodikai kérdései), N. V. Krilov (A mezőgazdasági termelés problémáinak kidolgozására kiküldött területkutató expedíciók metodikája) és K. I. Ivanov (Kísérletek a kolhozok gazdaságföldrajzi feltárására) mutatták be agrogeográfiai munkásságuk eredményeit. Minthogy ezek a kérdések személy szerint is különösen érdekeltek, megtekintettem az egyetemi tanszékeken folyó ilyen-nemű munkálatokat is. Ezek egyike Kárpát-Ukrajna, a másik pedig az

Alsó-Volga vidékének mezőgazdaságára terjeszkedett ki. Sajnos, folyamatban levő és metodikailag sem minden vonatkozásban kidolgozott kutatásokról van szó, amelyek teljes értékű metodikai kiértékelését csak közlésük után van módunkban megejteni. *J. G. Szauskin* professzorral való megbeszéléseim egyébként meggyőztek arról, hogy hazai kutatásaink metodikája is nagyjában ugyanazt az utat követi, mint szovjet kartársainké. A kutatások gyakorlati keresztülvitelében a komplex kutatások azonban jóval előrehaladottabbak, mint nálunk. Meg kell jegyezni, hogy ezen a téren még a Szovjetunióban is sok a kívánnivaló. Amint *I. P. Geraszimov* megnyitó előadásában is kiemelte, a kutatások komplex jellege gyakran csak a közös kutatási területben nyilvánul meg, a természeti és gazdasági földrajz ágainak valóban organikus együttműködése hiányos. A gazdaságföldrajzi szekció keretében került sor *V. V. Poksisevszkij* előadására, amely a népességföldrajz helyzetét és feladatait világította meg. Ő is — hozzászólásában pedig *M. I. Pomusz* is — hangsúlyozták a népességföldrajzi munkálatoknak viszonylagos elhanyagolását, annak ellenére, hogy metodikáját már régebben kidolgozták és a szocialista tervgazdálkodás nagy igényekkel lép fel a népességföldrajzzal szemben. Újból leszögezték a népességföldrajznak a gazdasági földrajzhoz való tartozását és az antropogeográfia burzsoá jellegét. A tőkés országok népességföldrajzát a regionális földrajz keretébe utalták.

A *kartográfiai szekcióban* *K. A. Szaliscsev* a szovjet kartográfia jelenlegi állásáról és feladatairól, *N. J. Nikicsov* a Szovjetunió mezőgazdasági térképészetéről adott képet. Részletesen megvitatották (*S. I. Surov*, *K. A. Szaliscsev*, *I. P. Saruckája* és *J. V. Filipov* előadásai nyomán) az új iskolai és a világ-atlaszt.

A *földrajzoktatással* foglalkozó számos előadás közül kiemelkedett *K. K. Markov* előadása az egyetemi geográfusképzés irányának fejlődéséről. Rámutatott a komplex expedíciók egyre nagyobb jelentőségére. Résztvevőik száma 1947—1949-ig öt és félszeresére emelkedett. Az expedíciók az egyetem földrajzi fakultásának »főszemináriumai«, amelyek a fakultás erőit magukban tömörítve kialakítják a fakultás tudományos iskoláját. Ezekben az expedíciókban a földrajztudományok ágainak művelői szoros együttműködésben dolgoznak. (Ilyen expedíciós tevékenységet végzett és végez a moszkvai egyetem földrajzi fakultása az Angara vidéken, a Kászpi tó mellékén, a moszkvai és rjezanyi kerületekben.) Ennek megfelelően a földrajzképzés egyre jobban specializálódik. A második világháború előtt a földrajzi fakultásokon mindössze egy-három szak volt, ma már öt-hét (a Lomonoszov egyetemen hét). Az egyetemi tanrendekben megnőtt a társadalmi-politikai diszciplinák súlya, az ágazati földrajzi órák száma nem változott (de a szakok száma megnőtt), ugyanakkor pedig elég jelentősen csökkent a regionális kollégiumok óraszámja. (Az utóbbi körülményt ellensúlyozza a leíróföldrajzi tankönyvek és munkák számának megnövekedése.) Végeredményben az utóbbi 10—15 év alatt a földrajzképzés szakosodottabb lett. Ebben fejeződik ki az egyetemi geográfusképzés általános fejlődési iránya. Ez az irányzat megfelel a szocializmus építése során a földrajztudományokkal szemben támasztott követelmények fokozódásának. A középiskolai földrajzoktatásban felmerülő kérdések közül ma is a politechnikai képzés áll az előtérben. Ezzel foglalkozott *A. V. Darinszkij* előadása, amely megállapította, hogy a középiskolai földrajzoktatásban a gazdasági földrajz szolgálja a legnagyobb mértékben a politechnikai képzést. Témájánál fogva is érdeklődésre tarthat

számot *J. G. Szauskin* »Húsz évvel a Pártnak és a Kormánynak a földrajz-tanítás ügyében hozott határozata után« című előadása, továbbá *A. J. Szolovjevnek* a középiskolai földrajz rendszeréről és anyagáról tartott előadása.

A Kongresszus egyik plenáris ülésén *E. M. Mursev*, *S. N. Rjazancev*, *N. F. Janickij* és *K. M. Popov* előadásaikban a *regionális földrajz* művelésének kérdéseivel foglalkoztak. Egybehangzóan megállapították a regionális földrajzi munkálatok viszonylagos elmaradottságát és sürgették az ezen a téren fennálló hiányosságok felszámolását.

A szovjet geográfiában — követendő példaként — nagy figyelmet fordítanak a *földrajz történetére*, főként hazai vonatkozásban. Ez kifejezésre jutott abban is, hogy a Kongresszuson külön szekciókban számos előadás hangzott el földrajztörténeti kutatásokról.

Különálló előadásban számolt be — igen tartalmasan és széleskörűen — *I. N. Pavlovszki*, a Földrajzi Társaság elnöke a betegségek földrajzának (a nozogeográfiának) elvi és gyakorlati kérdéseiről, különös tekintettel a természetes fészkekhez kötött és parazita betegségekre. Kifejtette többek között azt a módszert, amellyel a járványos betegségek földrajzi fészke megállapítható és ismertette a járványok elterjedésének változásait a társadalmi fejlődéssel kapcsolatban.

A Kongresszus utolsó plenáris ülésén *F. F. Davitaja* összefoglalóan megállapította, hogy a szovjet földrajztudomány az I. Kongresszus óta eltelt idő alatt hatalmas fejlődésről tett tanúságot, de ugyanakkor még számos hiányosság vár kiküszöbölésre. A gyakorlati kutatások szolgáltatta eredmények elméleti feldolgozása még mindig szűkkörű. A természeti földrajzi kutatások még ma sem számolnak kellő mértékben a társadalommal, az emberrel, mint természeti földrajzi tényezővel. Még ma is megmutatkozik a gazdaságföldrajzi kutatásoknál az a helytelen jelenség, hogy a gazdasági életet a természeti környezettől elszakítva vizsgálják.

A Kongresszus vezetősége az elhangzott előadások és felszólalások nyomán megállapította a szovjet földrajztudományoknak az elkövetkező időkben megoldásra váró feladatait. Ezek a következők: Fokozni kell a komplex expedíciós munkálatokat, széleskörű térképezéssel kiegészítve, az egész országban, de főleg a keleti országrészekben. A geográfusoknak fokozott mértékben kell a mezőgazdaság fejlesztésével összefüggő tudományos munkálatokba bekapcsolódniuk. Több gondot kell fordítani a természeti erők mennyiségi tanulmányozására. Szorosabb kontaktust kell kiépíteni az üzemekkel. Tanulmányozni kell a termelés és a munkamegosztás törvényszerűségeit. Elengedhetetlenül szükséges a népességföldrajzi (településföldrajzi) kérdésekkel való foglalkozás kibővítése. Nagyobb figyelem szentelendő a földrajztudományok elméleti kérdéseinek. Népgazdasági érdekek szükségessé teszik a rayonizálás kérdésével való további foglalkozást. Fokozni kell a Szovjetunióról és egyes részeiről, valamint a népi demokratikus országokról, de nemkülönben a tőkés országokról szóló földrajzi monográfiák megírását és megjelentetését nemcsak tudományos, hanem népszerű szinten is. Többet kell a nemzetközi munkamegosztás földrajzi kérdéseivel foglalkozni. Sürgős megoldásra vár a külföldi kapcsolatok kiszélesítése, a népi demokratikus országok geográfusaival való szorosabb együttműködés megteremtése. A Kongresszus szervezeti vonalon is több probléma haladéktalan megoldását sürgette. Ezek közé tartozik a geográfiának az eddigénél

nagyobb képviseltetése és önálló földrajzi osztály megszervezése az akadémian, a komplex földrajzi állomások hálózatának kiszélesítése, földrajzi intézetek megszervezése olyan köztársaságokban, ahol ilyenek még nem működnek, néhány védett terület kezelésének az Akadémia Földrajzi Intézetére való bízása, a két földrajzi folyóirat kibővítése és új folyóirat megindítása, referatív jellegű földtan-földrajzi folyóirat kiadása és végül engedélyezése annak, hogy a földrajzi tanulmányok hivatalosan nem publikált adatokat is közölhessenek.

A Kongresszus folyamán — már amennyire a rendkívül zsúfolt program erre lehetőséget nyújtott — módomban állott a *Lomonoszov Egyetem földrajzkutatásáról* is tájékozódnom. A földrajz az egyetem keretében külön fakultással rendelkezik, amelynek méreteire jellemző, hogy a fakultáshoz tartozó intézetek, tanszékek az új egyetemi épület öt emeletét (17—22. emelet) foglalják el. A fakultás dékánja a munkáiról nálunk is jól ismert *K. K. Markov* akadémikus, a kiváló geomorfológus. A fakultáson 15 tanszék működik: az általános földrajz, a geomorfológia, a klimatológia, a talajföldrajz, a biogeográfia, a hidrográfia, az oceanográfia, a kartográfia, a történeti földrajz, a sarkvidék földrajza, a Szovjetunió természeti földrajza, a Szovjetunió gazdasági földrajza, a külföldi országok természeti földrajza, a népi demokratikus országok gazdasági földrajza, valamint a tőkés és függő országok gazdasági földrajza. A biogeográfiai tanszéken négy részleg (kabinet) van megszervezve (növény-, állatföldrajz, herbárium, zoológiai gyűjtemény). A leíróföldrajzi tanszékeken további 20 kabinet működik országrészek, illetve országcsoporthoz szerint tagozódva. A nagyszámú tanszék és kabinet lehetővé teszi egyrészt a hallgatók igen differenciált szakképzését, másrészt pedig azt, hogy a kereken 1000 főnyi geográfus hallgatóssággal (egyhetede nő a szovjet egyetemeken földrajzot tanuló ifjúságnak) egyénileg és behatóan foglalkozzanak. Már az első szemeszter elvégzése után megtörténik a hallgatók szakosítása és már az első év után nyári terepgyakorlatokon vesznek részt, a magasabb évfolyamokon tudományos feladatokat már önállóan végeznek el. A fakultás több laboratóriummal és nagy könyvtárral rendelkezik, amely utóbbi a Földrajzi Társaság könyvtára után a legnagyobb szakkönyvtár a Szovjetunióban. A végzett hallgatóknak körülbelül a fele a középiskolában, a többi különféle intézményekben (tervhivatal, minisztériumok, tudományos intézetek stb.) nyer elhelyezést.

Az *Akadémia Földrajzi Intézetében* tartott fogadáson alkalom kínálkozott arra, hogy az Intézet szervezetét és működését legalább nagy vonásokban megismerhessem. Közvetlenül a forradalom után, 1918-ban egy geográfusokból álló bizottság alakult meg a természeti erők tanulmányozása céljából. Ebből a bizottságból fejlődött ki 1930-ban a 10—12 tudományos dolgozóval működő Geomorfológiai Intézet. Négy év múlva ez az intézet átalakult az Akadémia Földrajzi Intézetévé és eddigi székhelyéről, Leningrádból átköltözött Moszkvába. Itt 35 tudományos munkatárssal indult meg működése. Ma már 200 dolgozója van, túlnyomórészt tudományos dolgozó. Az Intézet igazgatója *I. P. Geraszimov* akadémikus és egyetemi tanár. Az Intézetnek kilenc osztálya van: természeti földrajzi, geomorfológiai, klimatológiai és hidrográfiai (folyamatban van az osztály kettéválasztása), biogeográfiai, kartográfiai, elméleti földrajzi és földrajztörténeti, a Szovjetunió, a népi demokratikus és tőkés országokkal foglalkozó osztályok.

A *leningrádi háromnapos tanulmányút* során látogatást tettem az ottani egyetem földrajzi fakultásán. Az egyetemnek 500 földrajzszakos hallgatója van. A fakultás szervezete, tanrendje nagyjában megegyezik a moszkvaival. Különleges képzési köre az oceanológia és az arktikus vidékek tanulmányozása.

Rövid látogatást tettünk a *Földrajzi Társaságban* is. Megtekintettük a Társaság híres, 350 000 kötetes könyvtárát. Az Összszövetségi Földrajzi Társaság központja Leningrádban van, 90 fiókja működik a Szovjetunió különböző városaiban. Leningrádban a földrajztudományok ágait több szakosztály képviseli. Mellettük még két bizottság működik: az egyik a természet-átalakítás földrajzi kérdéseivel, a másik pedig a földrajzi ismeretek terjesztésével foglalkozik. A szakosztályokban egyedül Leningrádban évente kerek 200 előadás hangzik el. Sok munkát ad a Társaság folyóiratának és más kiadványoknak szerkesztése és sajtó alá rendezése. A Társaságnak saját fenológiai hálózata van. A Kongresszus megszervezése és rendezése is a Társaság feladata volt. Tagjainak létszáma viszonylag kevés: 6000 fő.

A Kongresszuson való részvételem, amint azt már a bevezető sorokban kiemelttem, alkalmat adott arra, hogy a szovjet geográfusokkal, népi demokratikus országok küldötteivel megbeszéléseket folytassak kapcsolataink kiépítésére és kiszélesítésére. Különösen nagy és reményteljes perspektíva csírái bontakoztak ki azokban a megbeszélésekben, amelyeket *I. P. Geraszimov* akademikussal, az Akadémia Földrajzi Intézetének igazgatójával folytattam ebben a vonatkozásban. Szovjet geográfusokkal való közös kutatások, publikációk, tudóscsere, magyar geográfusoknak szovjetunióbeli tanulmányutjai és komplex expedíciók munkálataiban való részvétel, reprezentatív magyar munkáknak és összefoglaló tanulmányoknak orosz nyelven való kiadása, aspiránsoknak és ösztöndíjasoknak a kiküldetése, a személyi és intézeti kapcsolatok elmélyítése voltak azok a főkérdések, amelyek a megbeszélések során felmerültek. A továbbiakban a magyar és a szovjet Tudományos Akadémia feladata lesz, hogy ezek a kérdések hivatalos megállapodás formájában megvalósuljanak.

Összefoglalóan megállapítható, hogy az Összszövetségi Földrajzi Társaságnak II. Földrajzi Kongresszusa hatalmas munkát végzett a marxista földrajztudományok további fejlesztése érdekében. Számunkra, magyar geográfusok számára a Kongresszus újabb értékes tapasztalatokat nyújtott, amelyeket eredményesen gyümölcsozthatunk a hazai föld kutatásában, hogy az eddiginél is jobban szolgálhassuk tudományunk művelésén át hazánk szocialista építését. A magyar földrajztudomány a felszabadulás utáni tiz esztendő alatt a szovjet geográfia részéről állandó és rendszeres szakmai és eszmei támogatást kapott ahhoz a munkájához, hogy megszabadítva önmagát a burzsoá geográfia csökevényeitől, a marxizmus-leninizmus szellemében kialakítsa és magas színvonalra emelje a magyar természeti és gazdasági földrajztudományt.